

ECONOMIA PĂSTOREASCĂ ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN EVUL MEDIU DESCRISĂ DE CĂLĂTORI STRĂINI

Mihai Lazăr

Creșterea animalelor a constituit în tot cursul Evului Mediu o îndeletnicire de căpetenie a populației Principatului moldav. Sursele informative de epocă, de o mare diversitate, pun în evidență, cu deosebită pregnanță, această realitate. Activitățile păstorești au satisfăcut multiple trebuințe ale oamenilor și au produs, totodată, însemnate venituri bănești pentru toate categoriile sociale. Potrivit catastefelor vamale, principalele mărfuri ale Țării Moldovei pe piața internă și la export au fost, cu predilecție, animalele și produsele animaliere.

Date fiind locul și rolul creșterii vitelor în ansamblul economiei Moldovei medievale, încă din a doua jumătate a secolului trecut diverse categorii de specialiști – istorici, arheologi, geografi, etnografi, economiști, sociologi, folcloriști, lingviști ș. a. – au cercetat cu metodologii specifice sau în spirit interdisciplinar această problematică.

Realizarea unei cercetări temeinice presupune utilizarea integrată a unui evantai larg de surse informative: documente statistice, cronici, jurnale de călătorie, producții folclorice, piese de inventar tehnic, urme arheologice, reprezentări iconografice etc. Dintre toate categoriile de izvoare ce ni s-au păstrat, poziția centrală revine, fără îndoială, documentelor statistice (*condici de venituri și cheltuieli, inventare, sămi, catastife*), singurele în măsură să ofere o imagine veridică și cuprinzătoare asupra indicatorilor calitativi și cantitativi privind evoluția economiei zootehnice. De regulă, înregistrările de factură statistică conțin date precise despre: efectivul și dinamica populației, inventarul tehnic al gospodăriilor, categoriile de terenuri – ogoare, livezi, fânețe, pășuni, braniști, păduri –, modul de valorificare a potențialului agro-pastoral și silvic, efectivele de animale, producția de cereale și de furaje, cantitățile de bunuri obținute sau date ca dijmă, plățile efectuate pentru *stingerea* obligațiilor fiscale, disponibilitățile de șeptel și de produse animaliere pentru comercializare și veniturile rezultate pe această cale¹. Din păcate, până către sfârșitul secolului al XVI-lea nu dispunem pentru Țara Moldovei de documente de această factură. Istoricii și economiștii caracterizează, de altfel, răstimpul până la domnia lui Petru Șchiopul drept o *epocă prestatistică*. Dar chiar și pentru veacurile XVII și XVIII înregistrările statistice cu caracter economic sunt extrem de puține și lacunare². Pentru a suplini măcar parțial penuria de documente statistice este necesar să fie incluse în circuitul științific și analizate cu grijă informațiile conținute de izvoarele narative interne și externe. Aceste categorii de surse informative – mult mai numeroase și mai variate decât cele statistice – conțin de multe ori date interesante care pot contribui la cunoașterea mai detaliată a structurii economiei și a dinamicii diferitelor ei sectoare.

Prin conținutul tematic, bogat și variat, relațiile de călătorie constituie o sursă interesantă de informații pentru cunoașterea economiei medievale. Procesul de depistare, publicare și investigare a acestei categorii de surse istorice s-a înfăptuit neunitar și într-un ritm lent³. Cel dintâi istoric român care și-a propus și a reușit o valorificare globală a fondului de informații oferite de călătorii străini a fost Nicolae Iorga. Lucrarea sa monografică *Istoria românilor prin călătorii*⁴ s-a dovedit a fi pentru o bună perioadă de timp un instrument util și eficient destinat cunoașterii diferitelor aspecte ale istoriei Țărilor Române. Publicarea selectivă, în ultimele decenii, a mărturiilor călătorilor străini în colecția *Călători străini despre Țările Române*⁵, a deschis orizonturi noi cercetărilor cu caracter economico-financiar. Autori ai acestei valoroase colecții, precum: Paul Cernovodeanu⁶, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁷, Dan Amedeo Lăzărescu⁸ au valorificat deja, parțial, un segment important al

relațiilor de călătorie. Dar acest gen de scrieri constituie un teren fertil de investigații pentru categorii diverse de cercetători întrucât conținutul lor abundă deopotrivă în date cu caracter politic, cultural, religios, toponimic, etnografic, geografic, agronomic etc⁹.

Cunoscute de obicei sub denumirea generică de călători – misionarii catolici, protestanți, ortodocși, evrei și musulmani, negustorii, militarii și solii din unele țări europene și asiatice – aflați pe meleagurile românești cu anumite interese personale și publice sau fiind doar în trecere spre alte zone, ne-au lăsat un volum impresionant de descrieri pitorești¹⁰. Veniți din locuri caracterizate printr-o dezvoltare economico-socială deosebită de cea a Țărilor Române și călăuziți de concepții proprii în privința obligațiilor supușilor față de suveran, străinii au întâlnit în spațiul carpato-dunăreano-pontic realități noi, necunoscute în țările lor de baștină. Jurnalele de călătorie redau într-o viziune inedită specificul vieții economice și al organizării de stat a Țărilor Române. Cea mai mare parte a descrierilor aparțin unor persoane instruite, implicate, uneori direct, alteori indirect, în viața economico-financiară. Sosiți pe meleagurile moldave din țări caracterizate printr-un potențial economic diferit atât calitativ, cât și cantitativ, străinii au înfățișat impresiile lor de călătorie într-o viziune inedită, adesea cu observații pertinente.

Cuteierând Țara Moldovei de la un capăt la celălalt, ori propunându-și deplasări numai în anumite ținuturi, străinii au constatat peste tot caracterul agrar al economiei, materializat într-o îmbinare specifică a celor două ocupații agricole de bază: cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Structura mediului geografic (relief, vegetație, hidrografie, condiții de sol și de climă), densitatea demografică relativ scăzută, nivelul tehnic modest al activităților agricole, numeroasele invazii străine ș.a. au imprimat agriculturii moldovene o orientare precumpănitor spre sectorul zootehnic. În linii mari, călătorii străini au sesizat corect realitățile economice din spațiul carpato-nistriean, înfățișând creșterea animalelor drept îndeletnicirea principală a moldovenilor.

În această privință, ei și-au propus să ofere și câteva argumente privitoare la structura și repartitia vegetației, tipurile de așezări și tehnicile de exploatare a pământului: agrare, silvo-pastorale și silvice. Referirile la mediul geografic conțin observații interesante despre întinderea pădurilor, a terenurilor înnierbate și a pământului arabil. Analiza globală a informațiilor de factură geografică ne conduce la constatarea că cea mai mare parte a teritoriului Moldovei era acoperită de păduri, pășuni naturale și fânețe¹¹, în timp ce pământul arabil era restrâns ca suprafață și situat mai ales în zonele din centrul și sud-estul țării. Străbătând regiunea dintre Carpați și Prut, străinii au rămas impresionați de “măreția” și întinderea “nesfârșită” a pădurilor, de mulțimea “pajiștilor frumoase” și a “dealurilor împădurite”, care ofereau condiții prielnice pentru creșterea animalelor. Informațiile furnizate de Anton Verancsics¹², Blaise de Vigenère¹³, Trifon Korobeinikov¹⁴, Robert Bargegrave¹⁵, Bernardino Quirini¹⁶, Ignac Stephan Raicevich¹⁷ și alți călători, cu privire la pădurile și pășunile din vestul și centrul Moldovei, concordă cu datele conținute de sursele documentare, narrative și cartografice interne ale vremii. Cât privește partea estică a țării – de la Prut și până la Nistru – se întindea “toată într-un șir nesfârșit de câmpii”, fiind puțin populată¹⁸. Existența unor întinse zone pentru pășunat, cât și numeroasele și distrugătoarele invazii străine au determinat populația acestor locuri să se îndeletnicească mai mult cu creșterea animalelor și mai puțin cu activitățile legate de cultivarea pământului.

Preponderența zootehniei asupra cultivării pământului la nivelul întregii țări, ilustrată de majoritatea călătorilor străini, este pusă în evidență și de nivelul calitativ al inventarului tehnic specific muncilor agricole. Activitate agricolă importantă – aratul pământului – necesita un număr mare de animale de tracțiune. Antonio Maria Graziani¹⁹ și Paul de Alep²⁰ au întâlnit în peregrinările lor țărani care arau pământul cu pluguri trase de câte cinci-șase perechi de boi. Această realitate este confirmată și de unele reprezentări picturale de pe pereții unor ctitorii bisericesti ale lui Ștefan cel

Mare din județul Suceava (Sfântu Ilie și Voroneț)²¹. Faptul ilustrează că activitatea de creștere a animalelor mari de jug era nemijlocit legată și de aratul pământului.

Un factor deloc neglijabil, ce a influențat evoluția celor două sectoare economice de bază ale agriculturii, a fost și starea precară a căilor de comunicație. După cum bine se știe, cultivarea pământului era condiționată și de existența unor drumuri pentru înlesnirea transportului utilajelor și produselor agricole. Nu de puține ori, însă, rutele principale de circulație reprezentau drumuri impracticabile, cu "noroi gros care ajungea până la genunchii oamenilor", iar alteori, chiar "până la pieptul cailor"²². Ne dăm ușor seama, cam în ce stare se aflau căile de circulație secundare, destinate să mijlocească legătură dintre diferite părți ale hotarului satului.

Deși cultura plantelor s-a extins considerabil în secolele XVII-XVIII, ea a continuat să rămână, totuși, la un nivel relativ modest. Străinii care au călătorit prin Moldova în cursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor menționează că suprafața cultivată era mult mai redusă în raport cu pășunile și fânețele. Manzi²³, Charles de Peyssonnel²⁴, John Bell of d'Antermony²⁵, La Motraye²⁶, Ruggerio Giuseppe Boschovich²⁷, Ignac Stephan Raicevich²⁸, Wenzel von Brongard²⁹, Jean-Louis Carra³⁰, Alexandru de Langeron³¹, William Wilkinson³², exagerând evident situația existentă, prezintă cifre fanteziste cu privire la suprafața de pământ cultivată, mergând chiar până la raportul de 1/40 din teritoriul țării.

Factorii amintiți de noi - atât cei naturali și tehnici, cât și cei istorici - puși în evidență de relațiile de călătorie au influențat în mod diferit caracterul agriculturii în întreaga epocă medievală, condiționând dezvoltarea extensivă a componentelor sale pastorale.

În secolele XVI-XVIII, indiferent de țara de origine, sau de ocupație, toți călătorii străini au remarcat numărul impresionant de animale deopotrivă mari și mici. Existența unor întinse zone înierbate în păduri a poienilor, iamașurilor și fânețelor cu iarbă subțire, de bună calitate, au constituit premise favorabile pentru practicarea extensivă a creșterii animalelor. În secolul al XVI-lea, Georg Reichersdorffer³³, Antonio Maria Graziani³⁴, Anton Verancsics³⁵, Blaise de Vigenère³⁶, Martin Literatul³⁷, Henry Cavendish³⁸, François de Pavie³⁹, Georgio Tomasi⁴⁰, Bernardino Quirini⁴¹ relatează admirativ despre numărul "de necrezut" al cornutelor mari și mici și al cailor, de pe urma creșterii cărora locuitorii țării obțineau cele mai importante venituri.

Pentru secolul al XVII-lea, despre modul de creștere a vitelor și despre efectivele șeptelului, ne oferă mărturii interesante: Charles de Joppecourt⁴², Giovanni Botero⁴³, Giovanni Antonio Magini⁴⁴, Niccolò Barsi⁴⁵, Pietro Deodato Bakšić⁴⁶, Paul Beke⁴⁷, Marco Bandini⁴⁸, Filip Masson du Pont⁴⁹, Evlia Celebi⁵⁰, De la Croix⁵¹ ș.a. De obicei, ca și în secolul precedent, aprecierile sunt globale, oferind detalii în plus doar în privința tehnicii de creștere a animalelor, pe domeniile domnești, boierești și mânăstirești.

În secolul al XVIII-lea, știrile sunt mai abundente, iar călătorii au o anumită înclinație spre discutarea comparativă a îndeletnicirilor agricole. Cea mai mare parte a descrierilor din această perioadă aparțin unor persoane instruite, implicate în anumite activități direct productive. La Motraye⁵², Ruggerio Giuseppe Boschovich⁵³, Ignac Stephan Raicevich⁵⁴, Franz Joseph Sulzer⁵⁵, Jean-Louis Carra⁵⁶, Alexandre Maurice d'Hauterive⁵⁷, Charles de Peyssonnel⁵⁸, Erasmus von Weissmantell⁵⁹, Balthasar Hacquet⁶⁰, Andreas Wolf⁶¹ descriu, în culori vii, particularitățile de mediu, întinderea terenurilor arabile, a pășunilor, iamașurilor și fânețelor și, nu în cele din urmă, efectivele de animale. Mai bine informați asupra realităților economice, la nivelul întregii structuri sociale a țării, străinii au manifestat interes și față de gospodăriile țărănești, neglijate până atunci. Franz Joseph Sulzer afirma, spre exemplu, referindu-se la țărani, că fiecare familie poseda pe lângă casă câte 4-10 porci și peste 20 de păsări⁶².

În strânsă legătură cu estimările privind bogăția de animale, străinii au înfățișat în expresii admirative abundența și calitatea deosebită a produselor lactate (cașcaval, caș, unt)⁶³, precum și a

celor din carne (pastramă de vită și de berbec, cerviș)⁶⁴. Domnii orânduiau pentru personalul *Curții*, pentru oștire și soli “tainuri”, constând din rații apreciabile de carne și produse lactate, iar pentru cai: fân, orz și ovăz, în cantități îndestulătoare. Cu ocazia organizării conacelor pentru diverși demnitari, locuitorii situați pe itinerariul acestora erau obligați să-i aprovizioneze cu toate cele necesare.

Mărturiile călătorilor străini, deși conțin referiri generale, surprind, totuși, și anumite particularități privind tehnica de creștere a animalelor.

Pentru necesitățile lucrării pământului, cât și pentru operațiuni de negoț, locuitorii Moldovei creșteau un număr mare de bovine. Erau vestite *vitele albe*, robuste și nepretențioase la condițiile de climă și de hrană, precum și cele *sure*, mari și frumoase⁶⁵. Ele erau exportate în țările din jur, dar erau comercializate și pe piața internă prin intermediul târgurilor periodice⁶⁶. Polonezul Martin Cromer remarcă faptul că moldovenii “se ocupă puțin cu lucratul pământului, trăind, în special pe seama turmelor deoarece țara lor e bogată în boi și vaci frumoase. Străbunii noștri (polonezii) duceau boii și nu doar vecinii (rușii și ungurii), dar chiar și prusacii, silezienii, cehii, slavii, italienii și turcii duceau anual un număr impresionant de vite⁶⁷. Vitele cornute mari erau crescute în număr mare pe domeniile boierești, mănăstirești și domnești, în adevărate complexe zootehnice (*braniști, vâratice, scutării, vâcării, bouării, bivolarii, vișelării, odăi, țarcuri*), dar și în gospodăriile țărănești, veniturile realizate din vânzarea lor, stând la baza sistemului de gospodărire. Îngrijirea bovinelor lăsa însă de dorit. Vara – ne spune Niccolò Barsi – animalele erau ținute la pășunat fie sub supraveghere, fie în libertate. În timpul iernii, vitele stăteau în mod obișnuit, sub cerul liber și, mai rar, în adăposturi special amenajate⁶⁸. Acest sistem de creștere se dovedește a fi axat precumpănitor pe marea întindere a pășunilor și a fânețelor și mai puțin pe îngrijirea permanentă, sub control, în stabulație, care, desigur, impunea utilizarea ca nutrețuri, pe lângă fân și a ovăzului, orzului și altor produse cerealiere.

Condițiile geografice favorabile au permis creșterea unor mari efective de oi. Pe teritoriul Principatului moldav existau pășuni cu iarbă de calitate, în zona montană, dar și pe văile Prutului și Nistrului. În aceste zone renumite pentru practicarea oieritului, pe lângă oile localnicilor, în număr destul de mare⁶⁹, puteau fi întâlnite turme transhumante ale păstorilor ardeleni, vara la munte și iarna la șes⁷⁰.

Țara Moldovei era vestită, de asemenea, prin mulțimea și frumusețea cailor. Referirile făcute în această privință în cronicile interne sunt pe deplin confirmate de notele de călătorie⁷¹. Călătorii remarcă două rase de cai. Anton Verancsics⁷², Georg Rechtersdorffer⁷³ și Giovanni Botero⁷⁴ amintesc de caii de talie mică, puternici, rezistenți și buni pentru muncile agricole. În schimb, Matteo Muriano⁷⁵ și Filip Masson du Pont⁷⁶ prezintă admirativ caii de talie mare, utilizați în mod obișnuit la călărie. Opiniile exprimate de străini concordă, întocmai, cu cele ale domnului cărturar Dimitrie Cantemir⁷⁷. Matteo Muriano, Giulio Ruggerio, Fabio Migananelli erau de părere că domnii moldoveni puteau chema la oaste până la 50.000 de călăreți, care dispuneau de cai proprii⁷⁸. Călătorind prin diferite ținuturi ale Țării Moldovei, Grazziani a observat o mulțime de “cai mici, dar foarte buni de muncă”⁷⁹. Crescuți mai mult liberi, ei “nu se prea deprind cu grajdul; chiar în mijlocul iernii pasc pe câmp și învățați de deprinderea zilnică și de nevoie, zdrobesc cu copita lor, deși nu au potcoave, gheața ce acoperă iarbă”⁸⁰. Niccolò Barsi constata, însă, interesul locuitorilor pentru îngrijirea și adăpostirea cailor. La Iași, fiecare casă “își avea ograda sa cu grajduri pentru vite”⁸¹. Vizitând orașul Iași, în anul 1652, Robert Bargrave era impresionat de mândrețea și buna întocmire a grajdurilor, dar mai ales, de “numărul și calitatea cailor, întrecând cu mult pe cei ai ducelui de Florența sau ai regelui Angliei”⁸². În orice caz, caii au avut parte de o mai bună îngrijire decât vitele cornute mari, oile și porcii, existând preocuparea de creștere a unor rase alese. Pe domeniile domnești și boierești se creșteau “cai turcești”⁸³ și cai de țară, așa-numita rasă moldovenească. Ambele rase erau prohibite la export. Caii moldovenești erau mult apreciați în toate țările europene,

precum și în Imperiul Otoman. Robustețea, rezistența și frumusețea lor – calități remarcate cu fiecare prilej – îi situau în rândul celor mai bune rase de cai existente pe continent.

La fel ca și cronicarii moldoveni, călătorii străini au constatat că o bună parte din veniturile vistieriei domnești proveneau din dările pe vite⁸⁴ și din taxele vamale de la târguri și iarmaroace⁸⁵. În viziunea lui Niccolò Barsi, locuitorii țării erau obligați față de domnie cu zeciuiala din toate animalele⁸⁶.

În majoritatea cazurilor, străinii care s-au perindat prin Moldova au făcut o strânsă legătură între bogăția șeptelului și structura comerțului exterior al țării. Dacă oile și caii erau mărfuri uneori prohibite la export⁸⁷, în schimb comerțul cu boi și, mai ales cel cu porci, era liber. Dar, chiar în aceste condiții restrictive existau posibilități de practicare a unui semnificativ comerț extern cu vite. Numai în momentele de calamitate sau de distrugeri pricinuite de războaie și invazii, comerțul extern stagna, trebuind să răspundă, cu precădere, necesităților interne și solicitărilor venite din partea autorităților otomane. Uneori, sunt înfățișate jafurile și pustiirile pricinuite de tătari, de turci sau de oștirile țărilor din jur în timpul campaniilor militare, cu care prilej erau scoase din țară numeroase turme de animale⁸⁸. “Să nu fie pustiită această țară – ne spune starețul rus Leontie – alta ca ea nu curând ai găsi... Pământul făgăduinții; tot felul de roduri face”⁸⁹.

O parte din negustorii străini se bucurau de un tratament favorabil, plătind taxe reduse la achiziționarea vitelor. Negustorii armeni, evrei, unguri, sași și raguzani reușeau să monopolizeze comerțul extern al Moldovei. La 1588, William Harborne sosea în Moldova, la curtea lui Petru vodă Șchiopul, în vederea încheierii unui tratat, potrivit căruia negustorii englezi urmau să plătească doar vama de 3% “după cum plătesc supușii lui, cât și negustorii din toate neamurile celelalte”⁹⁰.

Antonio Graziani⁹¹, Blaise de Vigènere⁹², Filip Masson du Pont⁹³, Giovanni Botero⁹⁴, Paul Beke⁹⁵, Niccolò Barsi⁹⁶, Ruggerio Giuseppe Boschovich⁹⁷, Karaczay⁹⁸, Joseph Bohrer⁹⁹, William Wilkinson¹⁰⁰ descriu pe larg amploarea schimburilor comerciale ale Moldovei cu statele din centrul și răsăritul Europei. Multe animale erau duse prin trecătorile Carpaților și vândute în Principatul Transilvaniei, care rămâne, în toată epoca medievală, un client de bază pentru șeptelul Moldovei¹⁰¹.

În afară de vite, Moldova exporta în diverse țări europene brânzeturi și pastramă – alimente de primă importanță, mult apreciate de contemporani pentru calitățile lor¹⁰². Anumite efective de vite erau comercializate și pe piața internă. Antonio Graziani¹⁰³, John Neweberie¹⁰⁴, Lestar Gyulaffy¹⁰⁵, Niccolò Barsi¹⁰⁶, Pietro Deodato Bakšić¹⁰⁷ ș.a. vorbesc de târgurile și iarmaroacele din interiorul și de la granițele Moldovei. În sec. al XVIII-lea, mulți țărani își vindeau vitele pentru a obține banii necesari achitării impozitelor¹⁰⁸. La iarmaroace puteau fi întâlniți mulți negustori polonezi, armeni și greci, care cumpărau vite pentru îngrășat, cu scopul de a le comercializa apoi în alte țări¹⁰⁹. Acest lucru a determinat înlăturarea negustorilor localnici de la realizarea unor mari tranzacții comerciale.

Desigur, informațiile oferite de străini prin intermediul relațiilor de călătorie au o sferă problematică relativ bogată. Unele știri reflectă obiectiv realitatea, altele, dimpotrivă, o denaturează. Călătorii proveniți din țările vecine Moldovei, cu economii relativ asemănătoare aceleia din spațiul carpato-dunărean au prezentat mult mai realist îndeletnicirile agrare decât cei veniți din Occident, unde prefacerile înnoitoare erau mai ample¹¹⁰. Majoritatea descrierilor consemnează preponderența creșterii animalelor în economia principatului moldav.

NOTE

1. Pentru importanța izvoarelor statistice în cercetarea economiei românești medievale, vezi mai ales: Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. V-VII, XVI, XIX, XXI și XX;

- Idem, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. 1-2, București, 1902-1903; Idem, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902; Idem, *Izvoade de cheltuieli, socoteli, diate*, în BCIR, vol. IV, 1925, p. 127-159; M. Grosu, *Valoarea documentară a condicilor de socoteli*, în RdI, 23 (1970), nr. 1, p. 43-54 ș.a.
2. Câteva astfel de documente statistice au atras atenția specialiștilor, care au întocmit pe baza lor studii interesante privitoare la anumite aspecte particulare ale economiei Moldovei medievale. Vezi, în acest sens: Nicolae Iorga, *O gospodărie moldovenească la 1777. După socotelile cronicarului Ioniță Canta*, în AARMSI, seria III, tom. VIII (1927-1928); Radu Rosetti, *Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*, AARMSI, seria III, tom. XXIX (1906-1907), București, 1907; Ioan Bogdan, *Catastih de sămile tuturor mănăstirilor de țară, ce s-au luat din porunca luminatului mării sale domnului nostru Ioan Constantin Neculae Voevoda, din leat 7250 până la leat 7251, ghen. 20*, în "Buletinul Comisiei Istorice a României", vol. I, București, 1915, p. 222-279; Nicolae Corivan și Ilie Grămadă, *Despre gospodăria feudală în Moldova în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în SMIM, vol. V (1962), p. 257-279; Gheorghe Platon, *Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfârșitul sec. al XVIII-lea până la legea rurală din 1864*, în SAI, vol. V (1963), p. 201-243; Constantin Turcu, *Cele mai vechi statistici moldovenesti*, în SCȘI, istorie, an. VII, 1956, fasc. 2, p. 57-88; M. Grosu, *Valoarea documentară a condicilor de socoteli*, în RdI, 23 (1970), nr. 1, p. 43-54; Gh. Chivu și colab., *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*. (Introducere de Al. Mareș), București, Ed. Academiei RSR, 1979; *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Ediție de Corneliu Istrate, vol. I-III, Universitatea "Al. I. Cuza" Iași, 1985, 1987; V. Mihoarea, *Maitres du sol et paysans dans les Principautés roumaines au XVIII-e siècle*, Bucarest, 1971; Corneliu Istrati, *Aspecte ale agriculturii într-o gospodărie boierească din Moldova la mijlocul sec. al XVIII-lea*, în CAMI, 5, (1972), nr. 1, p. 123-132; I. Murariu, *Veniturile și cheltuielile unei familii boierești din Moldova între anii 1782-1789*, în "Carpica", Bacău, vol. VI (1973-1974), p. 107-113; Gh. Pungă, *Contribuții documentare privind evoluția târgului Ștefănești (sec. XV-XVII)*, în AIIAI, vol. XV (1978), p. 283-296; Dumitru Agache, *Veniturile și cheltuielile mănăstirii Sfântul Spiridon din Iași între anii 1771-1823*, în AIIAI, vol. XV (1978), p. 335-351; Gheorghe Sibechi, *Știri despre creșterea bovinelor în Moldova în sec. al XVIII-lea*, în CAMI, 1 (1982), p. 145-149; Constantin Șerban, *Un document inedit privind recensământul bovinelor și cabalinelor din Moldova (sec. XVIII)*, în CAMI, 3 (1986), p. 153-156; Idem, *Ținutul Suceava la sfârșitul sec. al XVIII-lea după un izvor inedit (unele aspecte economice și demografice)*, în CC, serie nouă, nr. 2(12), 1996, p. 358-379; Ioan Murariu, *Rezerva feudală și mărimea reală a clăcii pe moșia Cristinești (ținutul Dorohoi) în anul 1803*, în "Hierasus", 1979; Idem, *Veniturile și cheltuielile moșiiilor Bețești (ținutul Bacău) și Vadurile (ținutul Neamț) în perioada 1821-1824*, în "Carpica", Bacău, vol. XVIII-XIX (1986-1987), p. 367-376; Idem, *Pomicultura și legumicultura în Moldova sec. XVIII și începutul sec. XIX*, în CAMI, 22, vol. II/1986, Iași, 1989, p. 145-149; Idem, *Documente privind prețurile unor mărfuri în Moldova la sfârșitul sec. al XVIII-lea și primele decenii ale sec. al XIX-lea*, în "Carpica", Bacău, vol. XXIV, 1993, p. 103-121; Idem, *Agricultura și zootehnia ținutului Herța până în anul 1940*, în vol. *Al XVI-lea Simpozion național de istorie și retrologie agrară a României*, Giurgiu, 1996. De remarcat că unele studii menționate de noi cu acest prilej sunt prevăzute, în anexe, cu textele sărilor sau ale documentelor folosite. Vezi și Vasile Neamțu, *La technique de la*

- production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, Ed. Academiei RSR, București, 1975, p. 27-38.
3. Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux Provinces*, în N.T. Orășanu, *Istoria Moldovii și a României*, București, 1857; V.A. Urechia, *Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierii lui Bandini de la 1646*, București, 1895; Nicolae Iorga, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre*, București, 1899; Pavel de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române (1653-1658)*. Traducere de Emilia Cioran, București, 1900; A. d'Hauterive, *Memoires sur l'État de la Moldavie en 1787*, București, 1902; Nicolae Iorga, *Știri din veacul al XVIII-lea în țările noastre, după corespondențele diplomatice străine*, I, 1700-1750; II, 1750-1812, București, 1909, extras din AARMSI, seria II, tom. XXXII; Al. Sadi-Ionescu, *Bibliografia călătorilor străini în ținuturile românești*, București, 1916; Gh. Călinescu, *Alcuni misionari catolici italieni nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, în *Diplomatarium italicum*, II, (1925), p. 1-223; Idem, *Altre notizie sui missionari catolici nei Paesi Romeni*, în *op. cit.*, (1930), p. 305-514; Constantin C. Giurescu, *Le voyage de Niccolo Barsi en Moldavie 1633*, Paris-București, 1925; Nicolae Iorga, *Voyageurs français dans l'Orient européen*, Paris, 1928; Idem, *O nouă descriere a Moldovei în sec. al XVIII-lea, de un suedez*, în RI, XVI (1930), nr. 1-3, p. 1-28; nr. 3-4, p. 85-102; Andrei Antalfy, *Călătoria lui Evlya Celebi prin Moldova în 1659*, în BCIR, XII, 1932, p. 5-56; Fr. Babinger, *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, în AARMSI, seria a II-a, tom. XVII (1935-1936), p. 141-189; Idem, *O relațiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie Vodă Ruset*, în AARMSI, seria III, tom. XIX (1937), p. 109-136; Petre P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930; Maria Găzdaru, Dimitrie Găzdaru, *Călători și geografic italieni în sec. XVII. Referințele lor despre țările românești*, în "Arhiva", XLVI (1939); G. Pascu, *Călători străini în Moldova și Muntenia în sec. al XVIII-lea: Carra, Bauer și Struve*, Iași, 1940; Gh. Ghinulescu, *Pietro Deotato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)*, în *Diplomatarium Italicum*, IV, (1939), p. 75-135; Gheorghe Gh. Beziconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947; *Izvoare străine pentru istoria românilor*. Volum îngrijit de Ștefan S. Gorovei, Universitatea "Al. I. Cuza" Iași, 1988 ș.a.
 4. Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I-IV, București, 1928-1929. Vezi și ediția apărută în 1981, la Ed. Eminescu sub îngrijirea lui Adrian Angheliescu.
 5. Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I-VIII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1968-1983 (în continuare se va cita *Călători străini*).
 6. Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (sec. XV-XVIII)*, Ed. Academiei RSR, București, 1973; Idem, *Țările Române în viziunea călătorilor englezi (a doua jumătate a sec. al XVII-lea și primele decenii ale celui de-al XVIII-lea)*, în SMIM, VI, 1973, p. 111-114.
 7. M.M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, *Economia agrară a Țării Românești și Moldovei, descrisă de călătorii străini (sec. XV-XVII)*, în RdI, 21, 1968, nr. 5, p. 851-857.
 8. Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I (1716-1789), Ed. Sport-Turism, București, 1985; vol. II (1789-1821), București, 1986.
 9. Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (sec. XV-XVIII)*, Editura Academiei RSR, București, 1973; *Izvoare străine pentru istoria românilor*. Volum îngrijit de Ștefan S. Gorovei, Universitatea "Al. I. Cuza" Iași, 1988.

10. *Călători străini*, vol. I-VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978-1983.
11. Vezi și Vasile Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, Ed. Academiei RSR, București, 1975, p. 27-38.
12. *Călători străini*, vol. I, București, 1968, p. 401-404.
13. *Ibidem*, vol. II, București, 1970, p. 641.
14. Gheorghe Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 35.
15. Fr. Babinger, *Robert Bagraev, Un voyageur anglais dans les Pays Roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, în AARMSI, seria a II-a, tom. XVII (1935-1936), p. 144-148 și 186.
16. *Călători străini*, vol. IV, București, 1972, p. 36.
17. Ștefan Raicevich, *op. cit.*, p. 35.
18. *Călători străini*, vol. I, p. 402.
19. *Ibidem*, vol. II, p. 381.
20. *Ibidem*, vol. VI, București, 1976, p. 299.
21. Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 130-133.
22. *Călători străini*, vol. VI, p. 30 și 59.
23. *Diplomataricum Italicum*, vol. I, p. 165.
24. Charles de Peyssonnel, *Observations sur les Peuples barbares qui ont habité les bords du Danube*, Paris, 1765, p. 238.
25. John Bell of d'Antermony, *Relation de mon voyage de St. Petersbourg à Constantinople*, în Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIV, p. 217.
26. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, București, 1928, p. 119.
27. Ruggerio Giuseppe Boschovich, *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, Bassano, 1784, în Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIV, p. 254.
28. Ștefan Raicevich, *Osservationi storiche, naturali e politiche in torno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 35.
29. Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*, București, 1931, p. 158.
30. Jean L. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'Etat actuel de ces deux Provinces*, în N.T. Orășanu, *Istoria Moldovii și a României*, București, 1857.
31. Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 155.
32. William Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1821, p. 68.
33. "Moldova crește cai turcești și moldovenești, cât și foarte buni cai <<asturconi>> și alte soiuri în mare număr". Domnii erau constrânși însă de sultan să nu admită scoaterea liberă a cailor din țară. Georg Reichersdorffer afirmă că Moldova trebuia să însoțească tributul anual datorat turcilor de un număr de 50 de cai dintre cei mai de soi și mai ageri" (*Călători străini*, vol. I, p. 199).
34. "Din Moldova, deci, se scoate acea mulțime de boi, din a căror carne se hrănesc nu numai popoarele vecine ale Ungariei și Rusiei ci și ale Poloniei, Germaniei, ba și ale Italiei și mai ales, cei din orașul Veneția. Pe acești boi venețienii îi numesc boi ungurești și preferă carnea lor celorlalți de același fel" (*Călători străini*, vol. II, p. 381).
35. Caii moldovenești sunt mărunți, dar "răbdători la trudă și la foame, fără să ceară multă îngrijire, mai ales dacă sînt adăpați" (*Călători străini*, vol. I, p. 419).
36. *Călători străini*, vol. II, p. 638 și 641).
37. *Ibidem*, p. 247.

38. *Ibidem*, vol. III, p. 296.
39. În ținuturile din Bugeac, bogate în pășuni, se găseau “mulțime mare vite” (*Călători străini*, vol. III, p. 180). Autorul descrierii menționează îmbrăcămintea specifică românească: căciuli, cojoace și opinci din piei (*Ibidem*, p. 181).
40. Locuitorii din Moldova și Țara Românească “au din belșug animale de tot felul..., ei slujindu-se pentru munca câmpului de bivoli din care au o mulțime” (*Călători străini*, vol. III, p. 672-673).
41. *Călători străini*, vol. IV, p. 36.
42. Locuitorii din regiunile de șes cresc “vite de tot felul și chiar bivoli, de care se slujesc în loc de boi sau cai la cultura pământului” (*Călători străini*, vol. IV, p. 383).
43. *Călători străini*, vol. IV, p. 575.
44. Descriind regiunile de stepă ale spațiului carpato-nistrian, el remarcă belșugul “de cai foarte buni” și “boi foarte mari” (*Călători străini*, vol. IV, p. 587).
45. Moldova era vestită “în vaci prea frumoase, precum și cai” (*Călători străini*, vol. V, București, 1973, p. 81).
46. “Provincia este bogată... în vaci, boi, oi, unt; cresc cai foarte frumoși și de preț, iar la turci sînt de mare preț caii moldovenești” (*Călători străini*, vol. V, p. 283). Trecând prin diferite orașe călugărul menționează și animalele ce existau în gospodăriile locuitorilor: la Galați - “boi, vaci și alte patrupeze”; la Bârlad - “grâne și vite”; la Huși - “cai”; la Iași - “cirezi multe de boi, oi, vaci, cai”; la Cotnari - “locuitorii se ajută mult cu vînzarea vitelor, boi, vaci, oi, cai”; la Suceava - “vitele sînt multe și mai de soi, fiind aproape de munte”; la Baia - se cresc multe animale “cărora le prierște muntele”; la Târgu Neamț - sunt multe vite “deoarece au pășunile trebuitoare”; la Săbăoani - “mai ales boi și cai”; la Roman - sunt boi, oi și vaci; la Bacău - “nu lipsesc vacile, boii și oile”; la Troțuș - se amintește de extragerea sării cu niște roți, învîrtite cu ajutorul cailor. Locuitorii din jur “sînt obligați să dea pe rînd cai cu care să scoată sarea și să aducă lemne” (*Ibidem*, p. 226-249). După cum se poate observa, în voiajul său prin diferite orașe, Pietro Deodato Bakšić nu uită să amintească, de fiecare dată, bogăția de vite.
47. Iezuitul Paul Beke, de origine maghiară, este pur și simplu impresionat de mărimea și frumusețea vitelor: “Această regiune produce cai foarte buni, oi și boi, atît de mari încît dacă cineva nu i-ar vedea cu ochii, abia ar da crezare celui ce i-ar povesti despre ei”. De asemenea, el pomeneste de “prăsirea” porcilor (*Călători străini*, vol. V, p. 276).
48. Marco Bandini este de părere că numele orașului Iași ar proveni de la un păstor care-și păștea cireada de boi pe acest loc (*Călători străini*, vol. V, p. 237). Ținuturile Țării Moldovei erau bogate în oi și boi. Un singur boier - spre exemplu - ar fi avut circa 24.000 de oi (cf. Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, p. 322).
49. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 55.
50. Andrei Antalfy, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova în 1659*, în BCIR, XII, 1932, p. 5-56; scriind despre mulțimea și frumusețea vitelor din Moldova Evlia Celebi afirma: “Numai Allah știe numărul animalelor de acolo” (*Călători străini*, vol. VI, p. 485).
51. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 58.
52. *Ibidem*, p. 119.
53. Ogoarele, potrivit părerii acestui călător, erau doar în mică măsură cultivate, bogăția de bază a țării constituind-o vitele. Abatele Boschovich laudă “extraordinara mărime a animalelor comute care se găsesc în toată Moldova”. Anual se vindeau aproximativ 200-300.000 oi și 40.000 boi la un preț destul de mic (R.G. Boschovich, *Giornale di un*

- viaggio da Constantinopoli in Polonia, Bassano, 1784, în *loc. cit.*, p. 259). Vezi și N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. Eminescu, ed. Adrian Anghelescu, București, 1981, p. 359.
54. În Principatele Române extracarpătice ar fi existat în vremea sa 4.000.000 de oi, care prețuiau 1-2 lei oaia. Domnii strângeau numai din oierit 170.000 lei (Ștefan Raicevich, *op. cit.*, p. 35-40).
 55. Prin informațiile pe care ni le furnizează, Sulzer se dovedește a fi un bun cunoscător al realităților economice din Țările Române. El face aprecieri consistente privind efectivul de animale, prețul acestora, cuantumul dărilor, în special în ce privește oieritul. Boierii erau impuși la această dare, dar aveau scutite peste 400.000 de oi (Fr. J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Wien, 1781, p. 234-236; vezi și Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. Eminescu, ed. Adrian Anghelescu, București, 1981, p. 377).
 56. J. L. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux Provinces*, în *op. cit.*
 57. Alex d'Hauterive, *Memoire sur l'état de la Moldavie en 1787*, București, 1902.
 58. Charles de Peyssonnel, *Traté sur le commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris, 1787, p. 198-199.
 59. N. Iorga, *O nouă descriere a Moldovei în sec. al XVIII-lea de un suedez*, în RI, XVI, 1930, nr. 1-3, p. 1-28; nr. 3-4, p. 85-102.
 60. Anual, se sacrificau 40.000 de vite pentru prepararea cervișului, care se vindea la Constantinopol. Oi existau din belșug, iar pieile de miel erau vestite în toată Europa. Alături de boi și oi, în ținuturile Moldovei se creșteau și capre. În zona de munte se prepara, cu pricepere, cașul și cașcavalul, iar pe lângă stâne, creșteau mulți porci (Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 30).
 61. Andreas Wolf, *Beitrag zu einer statistisch – historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 110.
 62. Franz Joseph Sulzer, *op. cit.*, p. 236.
 63. V. A. Urechia, *Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierii lui Bandini de la 1646*, București, 1899, p. 2.
 64. Evlia Celebi pomenește de breasla pastramagiilor de vite din Istanbul. Cei mai mulți dintre membrii acestei bresle erau "gheauri, valahi și moldoveni" (*Călători străini*, vol. VI, p. 347). Samuel Twardowski scria, pe la 1622, despre pastrama afumată și uscată la soare (*Ibidem*, vol. IV, p. 501).
 65. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 55.
 66. Cele mai alese rase de boi creșteau în lunca Prutului și în sudul Basarabiei, unde exista o iarbă subțire, foarte hrănitoare (*Călători străini*, vol. I, p. 402-404).
 67. Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Valahiei și Moldaviei*, vol. II, Iași, 1874, p. 18-19.
 68. *Ibidem*, vol. V, p. 75.
 69. Domnii Moldovei trimiteau în fiecare an la Constantinopol efective de peste 60.000 de oi (W. Wilkinson, *An account of the Principalities of Walachia and Moldavia*, London, 1820, p. 75-78).
 70. G. Călinescu, *Paul Beke*, în *Diplomatarium Italicum*, vol. II, p. 352.
 71. Mihai Lazăr, *Creșterea animalelor în Moldova în viziunea izvoarelor narrative interne*, în "Suceava", XX, 1993, p. 103-111.
 72. *Călători străini*, vol. I, p. 407.
 73. *Ibidem*, p. 199.

74. *Ibidem*, vol. IV, p. 575-577.
75. *Ibidem*, vol. I, p. 148-154
76. Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 55.
77. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Academiei RSR, București. 1973, p. 115-117.
78. *Călători străini*, vol. I, p. 169-465; vol. II, p. 63.
79. *Ibidem*, vol. I, p. 383.
80. *Ibidem*.
81. *Ibidem*, vol. V, p. 75
82. Fr. Babinger, *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les Pays Roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, în *loc. cit.* p. 184.
83. *Călători străini*, vol. I, p. 199; vol. IV, p. 501.
84. *Ibidem*, vol. III, p. 202; Andreas Wolf susținea că în secolul al XVIII-lea domnii obțineau, anual, pe seama vâcăriului 200.000 de piaștri, din care 40.000 de piaștri numai din dările pe cai (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 110).
85. Informații de această factură ne furnizează: Graziani (*Călători străini*, vol. I, p. 382), Erasmus Otwinowski, (*Ibidem*, vol. II, p. 120), John Neweberrie (*Ibidem*, vol. II, p. 518), Georgius Dousa (*Ibidem*, vol. IV, p. 87), Paulo Bonici (*Ibidem*, vol. V, p. 20).
86. *Călători străini*, vol. V, p. 80.
87. *Ibidem*, vol. I, p. 199; W. Wilkinson, menționând furniturile destinate orașului Constantinopol ne dă cifra de 250.000 de oi (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 102), iar Boschovich indică 200.000-300.000 de berbeci (*Ibidem*, vol. II, p. 186).
88. *Călători străini*, vol. IV, p. 347, 351, 412 și 489. În anul 1651, Vasile vodă Lupu se plângea în scris hanului tătărăsc că supușii acestuia i-ar fi pârjolit țara, luându-i peste "200.000 de vite mari și mici și cai" (*Călători străini*, vol. V, p. 453).
89. Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 71.
90. *Călători străini*, vol. III, p. 289-290.
91. *Ibidem*, vol. II, p. 381.
92. Avutul moldovenilor consta, în special, în efectivele de vite. Ele se vindeau "nu numai în Ungaria și Rusia care sînt țările cele mai apropiate de dinșii, dar mai trimit, în fiecare an, un număr însemnat în Polonia, Prusia, Silezia, Boemia, Germania, Italia și Turcia" (*Călători străini*, vol. II, p. 641).
93. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 54-55.
94. *Călători străini*, vol. IV, p. 575.
95. *Ibidem*, vol. V, p. 276.
96. *Ibidem*, p. 81.
97. Potrivit aprecierilor lui Boschovich, în fiecare an se vindeau, în Silezia, circa 40.000 boi grași, cu un preț bun – 10 galbeni. Urmau, în ordine, ca număr, caii, aproximativ 10.000, prețuiți la 20-30 ughi calul, pe care străinii îi foloseau, cu precădere, la transportul artileriei ușoare (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 186). Tot în sec. al XVIII-lea, pe la 1742, un anonim turc preciza că vitele moldovenilor erau foarte căutate în Rusia, Polonia, Ungaria, Silezia și Austria. Afaceri comerciale mari realizau ienicerii turci, unii reușind să comercializeze câte 40.000-50.000 de oi. Ne sunt înfățișate prețurile la unele animale și produse animaliere: oi, cai și unt. La Soroca se organizau, anual, câte 18 bălciuri (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 198-200).

98. Moldovenii ar fi vândut, anual, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, circa 70.000 de oi, cu prețul de 2 lei oaia, 60.000-70.000 de boi și 20.000-30.000 de cai (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 276).
99. După opinia lui Bohrer, Austria cumpăra cea mai mare parte din caii de remontă din Bucovina și Moldova (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. I. Vlădescu, vol. X, p. 116).
100. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 102.
101. *Ibidem*.
102. *Ibidem*, vol. II, p. 186, 236 și 240-241; *Călători străini*, vol. IV, p. 575.
103. În principalele orașe se organizau în fiecare an câte 7 târguri de vite “pe câmpii foarte întinse, cu mare mulțime de negustori”. Graziani era fascinat de mulțimea boilor, de prețul lor mic și de rapiditatea cu care se încheiau tranzacțiile comerciale (*Călători străini*, vol. I, p. 381-382).
104. La Iași, negustorii polonezi beneficiau de o situație privilegiată. Ei plăteau vamă pentru fiecare bou sau vacă numai 20 de aspri (*Călători străini*, vol. II, p. 518). Paul Beke nota, în anul 1644, că la Iași era “piața negustorilor ce roiesc din Asia și țările înconjurătoare din Sciția, Polonia, Transilvania și chiar Italia” (*Ibidem*, vol. V, p. 281). Abatele Boschovich a observat în apropiere de Iași, la Scânteia, unde era un vechi vad comercial, multe cirezi de vite ale negustorilor care comercializau “boi moldovenești” (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 182).
105. În anul 1587, trecând prin Cernăuți, de ziua Rusaliilor, Lestar Gyulaffy a văzut o mulțime de vite aduse la bălci: “peste 30.000 de vite, care prețuiesc 80.000 de florini”. În orașul Cernăuți își avea sediul “vama cea mare a voievodului moldovean”. Ea aducea vistieriei un venit anual de peste 100.000 de florini. În timpul deplasării sale prin Moldova, Petru vodă Șchiopul, i-a pus la dispoziție “la fiecare popas doi boi de tăiat și 15 oi și un butoi cu bere” (*Călători străini*, vol. III, p. 209). La peste un secol și jumătate, în anul 1739, un negustor rus, ajungând la Cernăuți, într-o zi de târg, a rămas profund mirat de mulțimea vitelor de tot soiul care se vindeau cu ușurință, pentru a lua apoi drumul spre Breslau, în Silezia și Polonia (Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 106).
106. La Suceava, “în ziua de Sf. Ioan cel Nou se deschidea un iarmaroc ce ținea opt zile, la care venea lume din toată țara” (*Călători străini*, vol. V, p. 72).
107. Locuitorii din zona Cotnarilor “se ajută mult cu vânzarea vitelor, boi, vaci, oi, cai” (*Călători străini*, vol. V, p. 23).
108. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 86.
109. *Ibidem*, vol. III, p. 26.
110. Veniamin Ciobanu, *Aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în sec. al XVIII-lea*, în AIIAI, vol. VIII, 1971, p. 120-141.

L'ÉCONOMIE PASTORALE DANS LE PAYS DE LA MOLDAVIE EN MOYEN ÂGE DÉCRITE PAR LES VOYAGEURS ÉTRANGERS

Résumé

Les relations des voyageurs étrangers, bien qu'elles n'aient la consistance et l'authenticité des documents d'archive, constituent bien sûr une source d'informations indispensable pour la connaissance de certains aspects particuliers de l'histoire du peuple roumain. Elles contiennent

non seulement des informations politiques, culturelles et militaires, mais aussi une série d'informations intéressantes sur les occupations agricoles des Roumains de toutes les provinces historiques. Venus de pays caractérisés par un certain développement économique et social et guidés par des conceptions propres à cet égard, les voyageurs étrangers sont entrés en contact avec l'espace Carpatho-Danubien avec des réalités nouvelles, sensiblement différentes de celles rencontrées dans leur patrie.

En parcourant la Moldavie d'un bout à l'autre, ou seulement certaines régions, les voyageurs étrangers ont constaté partout le caractère agraire de l'économie du pays, matérialisé en une combinaison spécifique des deux occupations principales: la culture des plantes et l'élevage du bétail.

Le milieu géographique (relief, végétation, hydrographie, conditions de climat et de sol), la densité relativement diminuée de la population, le niveau technique des outils, l'état déplorable des routes et les invasions étrangères aussi ont imprimé à l'agriculture moldave une direction vers le secteur zootechnique. Les voyageurs étrangers des XV-e, XVII-e, XVIII-e, siècles, sans tenir compte d'où ils provenaient ou de leur occupation quotidienne, visitant la Moldavie, ont été impressionnés par la multitude des bêtes grandes et petites.

L'existence des zones étendues de pâturage dans les forêts, des clairières et des meules de foin, d'herbe fine, de bonne qualité, ont représenté les conditions de base pour l'élevage du bétail extensivement. Une partie de voyageurs notant la prépondérance de l'élevage sur la culture des plantes n'ont pas toujours compris la liaison naturelle entre les deux occupations principales. Ce qui a été bien compris dans certaines relations de voyage c'est que l'élevage du grand bétail, boeufs et chevaux, était déterminé dans une grande mesure par les nécessités des travaux agricoles et des transports.